

INVAZIA TĂTARILOR ÎN „CHRONICA MAJORA” DE MATTHEW PARIS

Cronicarul Matthew Paris a fost o personalitate remarcabilă a vieții spirituale din țara sa, impunându-se în prima parte a secolului al XIII-lea prin educație, cultură și un gust artistic ieșite din comun. Calitățile intelectuale l-au făcut să se evidențieze rapid între curtenii de vază de la Londra și să devină unul dintre șefetnicii favoriți ai regelui Henri al III-lea (1216—1272)^{1 bis}. Înzestrarea lui Matthew Paris cu un spirit istoric neobișnuit a făcut să primească în anul 1236 slujba de istoriograf al abăției St. Albans unde era călugăr. El a preluat această funcție de la cel pentru care fusese creată și o deținuse primul alt cronicar renumit: Roger of Wendover. Însă Matthew Paris, lucrând pînă la moarte (1259) în această calitate, a reușit să creeze o operă istorică superioară care l-a făcut nemuritor. Scrierea sa, socotită cea mai valoroasă a istoriografiei engleze medievale, reține atenția imediat deoarece autorul are instinctul, judecata și temperamentul unui istoric înăscut, preocupat să-și realizeze o bună informație, scop în vederea căruia a întreținut o amplă corespondență cu contemporanii săi^{2 bis}. În urma unor eforturi deosebite, constante, îndelungate, a terminat lucrarea sa fundamentală „*Chronica Majora*” cu caracterul unui cronograf^{3 bis}. Ea conține date originale pentru perioada de creație a lui Matthew Paris ca istoriograf la abăția St. Albans, adică între anii 1236—1259, fiind astfel un izvor istoric de prim rang^{4 bis}. Însemnătatea cronicii a fost mărită prin adăugarea, în finalul ei, a primei culegeri complete de legi engleze datorată lui Henry of Bracton,^{5 bis} un bun cunoscător al dreptului cutumiar.

Între informațiile singulare oferite de Matthew Paris, un loc aparte îl dețin acelea referitoare la marea invazie tătară din anii 1241—1242, îngrijorătoare pentru toată Europa apuseană. Cronicarul englez datorită relațiilor excelente cu suve-

^{1 bis} Fiul regelui Ioan „fără de țară” (1199—1216) s-a născut la Winchester în anul 1207 și a luat tronul fiind minor, imediat după moartea tatălui său; a rămas celebru prin încurajarea oamenilor de cultură, încheierea păcii cu Ludovic al IX-lea (1226—1270) și sfîrșirea în acest mod a „primului” război de 100 ani și prin semnarea „proviziunilor” de la Oxford (1258) apreciate ca momentul nașterii parlamentului britanic. A murit în anul 1272 la Westminster (Cf. J. R. Lander, *Ancient and Medieval England: beginnings to 1509*, vol. I, New York/Chicago/San Francisco/Atlanta, 1973, p. 72, 90, 99, 128, 132, 139—140, 143, 164).

^{2 bis} Pentru bibliografia lui Matthew Paris a se consulta *History of English Literature to 1660*, ed. Martin S. Day, New York, 1963, p. 112, 235; *The Cambridge History of English Literature*, ed. George Sampson, Cambridge, 1953, p. 23.

^{3 bis} Cf. Etienne Fuetter, *Geschichte der neuern Historiographie*, Berlin, München, 1936, p. 18.

^{4 bis} Cf. *The Cambridge History of English Literature*, ed. cit., p. 23.

^{5 bis} *Ibidem*.

ranul său. Henri al III-lea a reușit să obțină o scrisoare adresată acestuia de împăratul Germaniei Friederich al II-lea (1212—1250)^{6 bis}. Epistola conține datele știute de faimosul împărat despre înaintarea goșilor din Asia pînă în centrul Europei, brodate pe fondul unei profunde îngrijorări. Datorită spațiului restrîns, nu stăruim asupra pitorescei descrieri a aspectului tătarilor, limitîndu-ne exclusiv la amintirea campaniei lor în Rusia, continuată de expediția pînă la cel mai vestic punct european atins de „marea armată” comandată de Batu-han^{7 bis}: riul Sajo.

Textul^{8 bis}

„...Și acești tătari, odrasle ale tartarului, care nu cruță viața și ale căror arme obișnuite sînt arcul, săgețile și lăncile, de care se folosesc zilnic — căci minile lor sînt mai tari decît ale altor oameni — i-au învins și împrăștiat cu totul pe aceia și pe toți care nu s-au putut mîntui prin fugă i-au ucis cu săbiile lor înșingurate (1).

La apropierea lor, rușii,^{9 bis} care nu locuiesc departe de acolo, n-au fost destul de prevăzători pentru a se sfătui măcar cum s-ar putea apăra împotriva atacului neobișnuit pentru ei al unui popor străin, care a țîșnit deodată ca un foc, căci răsăr dintr-odată, gata de omor și pradă. În urma năvalei rezezi și atacului acelui popor barbar, sosit pe neașteptate... a fost cucerit *Kleva*, cel mai mare dintre orașele lor. Întreg acest însemnat regat distrus după uciderea locuitorilor săi, căzu în ruine (2).

Faptul acesta, care ar fi trebuit să slujească regatului vecin al Ungariei, pentru a se înarma și întări, rămase cu totul nebagat în seamă. Trîndavului și nepăsătorului său rege^{10 bis} i se ceru din partea tătarilor, prin soli și scrisori, ca

^{6 bis}. Născut în anul 1194 la Iesi, a devenit la numai 17 ani, în 1211 rege al Napoli; în 1220 a reușit să fie ales și împărat al Sf. Imperiu Roman de națiune germană, el s-a făcut remarcant prin continuarea luptei cu sacerdoțiul; spre deosebire de predecesorii săi, a ridicat-o la un nivel superior făcînd-o să se desfășoare în planul controverselor juridice și al ideologiei politice. Papii Grigore al IX-lea (1227—1241) și Inocențiu al IV-lea (1243—1254) au folosit împotriva lui teribilele arme medievale ale anatemei și excomunicării. Friederich al II-lea a fost un mare iubitor al literaturii și artelor pe care le-a promovat într-un spirit „liberal”, oarecum opus aceluia al teologilor. A murit în anul 1250 la Fiorentino. (Cf. *The Cambridge Medieval History*, vol. V, *Contest of Empire and Papacy*, Cambridge, 1968, p. 109, 314, 412, 457, 472, 478 și urm.).

^{7 bis}. Nepotul lui Ghinghis han (1160—1270), cel recunoscut ca mare han între 1206—1227, calitate în care a fondat Imperiul Mongol; între 1237—1242, Battu a comandat armatele mongole care au pustit Rusia și Europa centrală; în 1242 Battu a fost ales mare han, calitate în care a desprins o parte a imperiului fondat de Ghinghis și a creat Hoarda de Aur cu capitala la Sarai-Batu; a murit în anul 1250. (Cf. Grecov, Iacubovski, *Hoarda de Aur*, București, 1954, passim; B. Spuler, *Die Goldene Horde*, Leipzig. 1969, p. 151 și urm.).

^{8 bis}. Folosim în cazul de față textul „*Chronica Majora*” publicat în Monumenta Germanica Historiae, Scriptorum, T. XXVIII, ed. F. Liebermann și R. Pauli, Hanovra, 1888, p. 210—211; Matthew Paris, *Chronica*, ed. V. Vaughan, Cambridge, 1958, p. 135, 140; pentru traducere am utilizat și Fr. Pall, C. Mureșan, *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu*, București, 1962, p. 120—121 față de care sînt unele mici deosebiri.

^{9 bis}. În textul latin apare termenul „ruthens”. În limba latină medievală îi desemnează pe ruteni; probabil s-a ajuns la această formă datorită unei erori de transcriere a copistului.

^{10 bis}. Autorul se referă la regele maghiar din dinastia Arpadienilor, Béla al IV-lea (1235—1270), fiul regelui Andrei al II-lea (1205—1235).

dacă-i e dragă viața sa și alor săi. să-și cumpere iertarea prin predarea regatului și a persoanei sale. Fără a se speria sau a lua îndeajuns seama, (regele) dădu poruncă supușilor săi să fie gata cît mai curînd de apărare împotriva năvalei lor. Ei însă disprețuindu-și dușmanii, din îngîmfare sau neștiință, urmară cu nepăsarea și la apropierea lor, încrezîndu-se în apărarea naturală a regatului. Aceștia sosiră ca o vijelie și-i înconjurară deodată din toate părțile... Avangărzile tătarilor pătrunseseră pe neașteptate la prima lucire a zorilor, în lagărul unguresc și înconjurară și uciseră mai întîi pe prelații și fruntașii regatului care li se împotriveau și doborîră apoi o nesfîrșită mulțime de unguri, făcînd acest popor crunt o nemaiauzită baie de sînge, cum din cele mai vechi timpuri nu s-a mai pomenit în vreo luptă. Regele o luă la fugă, abia putînd scăpa, pe un cal foarte iute. Cu puțini însoțitori, el se grăbi spre regatul iliric al „fratelui” său, spre a găsi măcar aci ocrotire... Și în vreme ce pustii rău tot mai mult cu ajutorul focului partea cea mai mare și mai bogată a Ungariei de dincolo de Dunăre, trecîndu-i pe locuitori cu sălbăticie prin sabie și foc, amenințau în neobrăzarea lor să nimicească și ce mai rămăsese.”(3)

Comentariu istoric

1. Împăratul Friederich a redat înt-o formă literară impresionantă cele ce se știau atunci vag în Europa despre tătari. Numîndu-i „odrasle ale tartarului”, adică ale iadului, cum erau apreciați toți ce nu aparțineau religiei creștine în general, sau confesiunii catolice în special, monarhul le apreciază armamentul tipic pentru armatele de călăreți și măiestria recunoscută în mînuirea lui. Probabil el aflase ceva despre „iasa”, regulamentul organizării vîntorii și armatei la mongoli^{11 bis}, aplicat cu multă strictețe de hani. Sistemul de instrucție bazat pe „iasa” a dat rezultate excelente, cel puțin în prima parte a existenței statului mongol cînd armata lui s-a vădit a fi imbatabilă. Folosind atacurile rapide, prin surprindere, mongolii au reușit să cucerească imperiul chinez (1211) și să preia toate realizările civilizației lui milenare, utilizate în campaniile lor ulterioare^{12 bis}. În vederea înlăturării oricărei rezistențe în fața lor, tătarii au practicat larg teroarea, evidentă prin uciderea în masă a tuturor celor ce li se împotriveau. Metoda a dat roade în legătură cu partea de nord a Indiei, supusă fără luptă^{13 bis}. În schimb, cumanii și rușii au încercat să reziste în prima ciocnire cu mongolii, la Calca (16 iunie 1223)^{14 bis}. Obținînd victoria, și aici mongolii au aplicat principiul lor.

^{11 bis}. „Iasa” era un cod de legi normative militare, administrative, juridice ale mongolilor. Avînd la bază organizarea oamenilor în timpul vîntorilor și expedițiilor militare, s-au impus societății reguli extrem de stricte și severe de viață ca disciplina riguroasă, ascultarea fără crîcnire a comandanților, păstrarea secretului, transmiterea imediată și exactă a informațiilor etc. Cei care nu respectau „iasa” erau imediat judecați, condamnați și executați. (Cf. Grecov, Iacubovski, op. cit., passim; B. Spuler, *Die Mongolenzeit*, Leiden-Köln, 1953, passim; R. Grousset, *L'empire Mongol (I-ère phase)*, Paris, 1941, passim).

^{12 bis}. Mongolii au preluat de la chinezi știința de a folosi praful de pușcă în asediile împotriva cetăților, de a utiliza armele grele pentru cucerirea orașelor, de a construi tunuri, etc.; totodată, au luat cu ei numeroși specialiști chinezi pe care i-au silit să lucreze neîntrerupt în slujba armatei mongole aflate în înaintare (Cf. B. Spuler, op. cit., p. 50 și urm.).

^{13 bis}. Cf. A. William Macdonald, Anne Vergati-Stahl, Chantal Massonau, Philippe Sagant, *Les Royaumes d'Himalaya*, Paris, 1985, p. 15—25.

^{14 bis}. În timpul bătăliei, cei care au cedat sub presiunea mongolilor au fost cumanii. Retragerea lor în dezordine a făcut ca după o luptă care a durat 2 zile jumătate, victoria să fie obținută de către mongoli. (Cf. *Istoria universală*, vol. III, București, 1962, p. 514).

Pentru a-i îngrozi pe cnezii ruși, viitorii lor adversari, după ce l-au silit pe cneazul Mihai al Cernigovului să se predea l-au ucis pe el și oamenii lui, așezându-i sub scinduri peste care au trecut călăreții stepelor^{15 bis}.

2. Cnezii ruși n-au învățat prea mult din această întâmplare. Ei au continuat să rămână dezbinați, dominați de interese locale, neputând îndepărta consecințele anarhiei feudale^{16 bis}. Ca urmare, mongolii, între 1237—1239, sub comanda lui Battu-han și a generalului Subudei-bogatur au cucerit și distrus cnezatele ruse cu capitalele la Vladimir, Suzdal, Reazan, Tver, Cernigov etc^{17 bis}. Neîndoielnic, cel mai bogat, puternic și renumit oraș rusec distrus atunci a fost Kievul^{18 bis} care nu s-a mai ridicat în evul mediu la strălucirea avută înainte de invazia mongolilor^{19 bis}.

3. Imediat după cucerirea și distrugerea Kievului, Battu-han a convocat kurultaiul (kōröltei) sau adunarea hanilor (6 decembrie 1240)^{20 bis}. Acolo s-a decis continuarea campaniei prădalnice către Europa centrală. Știrile despre cele discutate în kurultai și pregătirile mongolilor au fost aduse imediat la curțile monarhilor europeni de negustori sosiți din stepele rusești. Nepăsarea regelui maghiar Béla al IV-lea la auzul acestor vești care îngrijorau Europa^{21 bis}, justifică furia și epitetul adresat de împăratul german. S-ar putea ca „apărarea naturală” pomenită de Friederich să nu fie o referire la Munții Carpați cum s-a presupus^{22 bis}, ci la depărtarea mongolilor de bazele lor de aprovizionare și la locul mlăștinos din jurul taberei maghiare. Totdeauna când înaintau, mongolii își construiau drumuri având în lungul lor hanuri înzestrate cu alimente și cai de schimb, utile pentru aprovizionare și transmiterea rapidă a informațiilor. Dar în cazul atacării Ungariei n-au procedat la fel, situație ce l-a liniștit oarecum pe rege.

Tătarii și-au împărțit armata în cinci grupe amintite clar de Reșid ot Din : cea comandată de Battu-han, cea a lui Orda, cea a lui Kadan, cea a lui Buri și cea a lui Böcek^{23 bis}. Oștile tătare au trecut rapid, în maniera lor, prin teritoriile locuite de români, prin Polonia, le-au pustiit cumplit^{24 bis} și apoi au lovit forțele regale maghiare aflate la Muhi-puszta în apropiere de riul Sajo (11 aprilie 1241). Având ca temei izvoare vieneze, se poate spune că pierderile maghiare au fost enorme : 65.000 oameni^{25 bis}.

¹⁵ bis. Cf. B. D. Grecov, Jacobovski, op. cit., p. 111.

¹⁶ bis. Cf. *Istoria universală*, vol. III, p. 515.

¹⁷ bis. *Ibidem* ; Grecov, Jacobovski, op. cit., passim.

¹⁸ bis. *Ibidem*.

¹⁹ bis. *Ibidem*.

²⁰ bis. Cf. A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 198.

²¹ bis. Invazia mongolilor dintre 1241—1243 a provocat panică între locuitorii Europei apusene care se așteptau ca tătarii să continue înaintarea eventual până la Atlantic ; pontifii și monarhi din Franța, Anglia, Piemont au participat la mai multe concilii unde au discutat posibilitățile de rezistență, pregătind chiar o armată, care, însă, în 1242, nu a mai ajuns la lupta cu mongolii (Cf. E. Faral, *La vie quotidienne au temps de St. Louis*, Paris, 1938, passim).

²² bis. Cf. Fr. Pall, C. Mureșan, op. cit., p. 121, N. 3.

²³ bis. Cf. A. Decei, op. cit., p. 194 și urm.

²⁴ bis. *Ibidem*.

²⁵ bis. Cf. *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque Stirpis Arpadianae Gestarum*, vol. I, Budapești, 1937, p. 184 ; Hurmuzaki, Densușianu, *Documente privind istoria românilor*, vol. I, 1, p. 209.

Regele Béla al IV-lea, lipsit de oștire, a fugit spre „fratele” său, regele Iliriei. Aici, Friederich întrebuițează o formulă de politețe obișnuită în evul mediu, care nu induce în eroare nici un cunoscător al textelor epocii: termenul de frate nu indică o rudă, ci un cunoscut oarecum apropiat. Béla, îngrozit, nu s-a oprit în Dalmația unde ar fi putut fi ajuns de tătari, ci a fugit în insula Veglia, rămânând acolo pînă la dispariția primejdiei.

Tătarii au rămas în zona Europei centrale pînă la răscrucea dintre anii 1241—1242. Cînd Battu-han a auzit că a murit marele han Ogotăi (11 decembrie 1241)²⁶ bis, a poruncit ca trupele sale să se îndrepte imediat către reședința haniilor Karakorum²⁷ bis. Acolo urma să se întrunească un kurultai cu scopul de a-l desemna pe Battu mare han în locul lui Ogotăi.

Indicații metodice

Prezentînd la clasa a VI-a sau a IX-a izvorul, profesorul este obligat să folosească un planiglob și să marcheze pe el întinderea și luptele mongolilor: Mongolia, China, India de nord, cnezatele rusești, țările române, riul Sajo. În vederea evidențierii clare a situației este necesar să se folosească mici discuri de carton de o culoare pentru a indica statele incluse în Imperiul Mongol și mici discuri de altă culoare pentru a arăta ținuturile pe unde au trecut și punctele unde au dat bătălia.

Tot în cadrul comentariului se impune să se precizeze că mongolii au putut obține victorii categorice și înainta rapid datorită bunei lor armate de călăreți, a folosirii tehnicii chineze și a existenței anarhiei feudale, speculată cu pricepere de hani.

Prof. dr. RADU ȘTEFAN CIOBANU

²⁶ bis. Cf. B. Spuler, op. cit., p. 210.

²⁷ bis. *Ibidem*.